

Bogucka, Maria

Handel bałtycki a bilans handlowy Polski w pierwszej połowie XVII wieku

Przegląd Historyczny 59/2, 245-252

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Handel bałtycki a bilans handlowy Polski w pierwszej połowie XVII wieku

Szczególne role, jaką handel bałtycki odegrał w rozwoju ekonomicznym szeregu krajów — m.in. i Polski — przyciąga od dawna uwagę badaczy¹. Punktem wyjścia rozważań jest tu zwykle koniec XV i początek XVI wieku, a więc okres, który przyniósł ogromne, szeroko zresztą znane zmiany w zakresie życia gospodarczego całej Europy. Wielkie odkrycia geograficzne, zmiana dróg handlowych, upadek starych i szybki wzrost nowych centrów wymiany, wreszcie zaś rozwój nowego sposobu produkcji w szeregu krajów Europy Zachodniej — wszystko to bardzo silnie oddziaływało na rejon bałtycki. Częściowo w związku z wydarzeniami na Zachodzie, częściowo zaś w wyniku samodzielnego rozwoju dokonywały się i tutaj ważne przesunięcia. Do najważniejszych zaliczyć trzeba utrwalenie na rozległych obszarach, ciągnących ku Bałtykowi, systemu tzw. wtórnego poddaństwa². Niewątpliwie w związku z tym pozostawał inny ważny fakt — wyspecjalizowanie się krajów nadbałtyckich w produkcji żywności i surowców³. Handel bałtycki był ważnym czynnikiem rozwoju zarówno krajów zachodniej, jak i środkowowschodniej Europy; niektórzy badacze posuwają się tak daleko, że w nim właśnie widzą jeden z głównych czynników ówczesnego podziału gospodarczo-społecznego, a co za tym idzie i ustrojowo-politycznego Europy.

Handel bałtycki, ciągnący tak silnie na kierunku rozwoju wielu krajów w XVI i XVII wieku, sam jednocześnie ulegał daleko idącym przemianom. Z jednej strony zmieniała się struktura tego handlu, w związku ze specjalizacją rejonów uczestniczących w wymianie, z drugiej modelowały się nowe formy organizacyjne⁴, a także przesunięciom ulegał profil bilansu handlowego krajów związanych z Bałtykiem.

¹ Por. M. Małowist, *The economic and social development of the Baltic countries from the XV-th to the XVII-th centuries*, „Economic History Review” II ser., t. XVII, 1959, z. 2.

² Por. M. Małowist, *Problem genezy podziału gospodarczego Europy w XV—XVII w.*, *Pamiętnik VIII Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie t. II*, Warszawa 1958; tenże, *Polens wirtschaftliche Entwicklung vom XV. bis XVII. Jhr.*, „Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der Volksdemokratischen Länder Europas” t. VII, 1963, s. 201—215. Por. także B. Zientara, *Z zagadnień spornych tzw. wtórnego poddaństwa w Europie środkowej*, PH XLVII, 1956, z. 1, s. 3—47 oraz A. Wyczański, *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500—1580*, Warszawa 1960.

³ Por. M. Małowist, *Über die Frage der Handelspolitik des Adels in den Ostseeländern im XV. und XVI. Jhr.*, „Hansische Geschichtsblätter” t. LXXV, 1957, s. 29—47; tenże, *Les produits de la Baltique dans le commerce international au XVI-e siècle*, „Revue du Nord” t. XLII, 1960, nr 166, s. 175—206.

⁴ A. E. Christensen, *Dutch trade to the Baltic about 1600*, The Hague 1941; St. Hoszowski, *The Polish Baltic Trade in the XV-th, XVI-th, XVII-th and*

Jak wiadomo, Rzeczpospolita szlachecka była powiązana z Bałtykiem przede wszystkim przez port gdański, który wedle opinii takich badaczy jak Hoszowski lub Rybarski skupiał w owym czasie niemal 80% polskiego wywozu⁵. Eksport towarów polskich przez Elbląg, Szczecin, Rygę i Królewiec, jakkolwiek istniał, był jednak stosunkowo niewielki i w sumie dla zboża wynosił zaledwie około 18%⁶. Obroty Gdańska i jego rolę w handlu bałtyckim można więc uważać w przybliżeniu za wyznacznik udziału Polski w tej wymianie w interesującym nas okresie.

Pierwsza połowa XVII wieku uważana jest tradycyjnie za epokę szczytową w rozwoju gdańskiego handlu. Dokonujący się za pośrednictwem gdańskiego portu eksport zboża i innych surowców z jednej strony, a przywóz wyrobów przemysłu zachodniego, win, owoców południowych, korzeni itd. — z drugiej, osiągnęły w tym czasie bardzo poważne rozmiary. Jako punkt kulminacyjny cytuje się zwykle rok 1618 z wywozem ponad 100 tysięcy łasztów zboża⁷. Spory zaczynają się dopiero w odniesieniu do trzeciego i czwartego dziesiątka lat siedemnastego stulecia i dotyczą przede wszystkim sprawy bilansu handlowego Gdańska, który w pewnym sensie uważany być może za miernik ogólnego bilansu wymiany zagranicznej ówczesnej Rzeczpospolitej. Jak wykazują ostatnie badania H. Samsonowicza, bilans ów był dla wieku XV raczej pasywny; dopiero pod koniec tego stulecia aktywa pojawiły się po naszej stronie⁸. XVI wiek uchodzi za okres, w którym bilans zarówno Gdańska, jak i całej Rzeczpospolitej, był w zasadzie raczej dodatni⁹.

Czy lata dwudzieste i trzydzieste XVII wieku przyniosły zmianę tej sytuacji? Takie poglądy sugerują zaczynające się w owym czasie skargi współczesnych na nadmierny import towarów zbytowych do kraju i wielki odpływ pieniądza za granicę (Grodwagner, Gostkowski, Zaremba)¹⁰. Zasugerowany tymi głosami A. Szelaǳowski¹¹ sformułował tezę o bierności naszego bilansu handlowego już w latach dwudziestych XVII wieku, ostatnio zaś wypowiedzieli się na ten temat St. Hoszowski i Z. Sadowski¹². Z drugiej strony rozporządzamy siedemnastowiecznym świadectwem marszałka koronnego Michała Wolskiego, który oblicza dodat-

XVIII-th centuries, Poland at the XI-th International Congress of Historical Sciences in Stockholm, Warszawa 1960; M. Małowist, *A certain trade technique in the Baltic Countries in the XVI-th — XVII-th centuries*, tamże.

⁵ R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu* t. I, Warszawa 1958, s. 247 nn.; St. Hoszowski, *Handel Gdańska w okresie XV—XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej” nr 11, Kraków 1960, s. 38—39. Import przez Gdańsk był nieco mniejszy i wynosił około 75%, tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 42—44.

⁸ H. Samsonowicz, *Struktura handlu gdańskiego w pierwszej połowie XV wieku*, PH LII, 1962, z. 4, s. 695 nn.; A. Mączak, H. Samsonowicz, *Z zagadnień genezy rynku europejskiego: strefa bałtycka*, PH LV, 1964, z. 2, s. 207 nn.

⁹ R. Rybarski, op. cit., t. I, s. 247 nn.; A. Mączak, H. Samsonowicz, op. cit., s. 207.

¹⁰ E. Lipiński, *Rozkwit polskiej myśli ekonomicznej*, „Nauka Polska” t. II, 1954, nr 3, s. 247—48, 271—75.

¹¹ A. Szelaǳowski, *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII w. w Polsce*, Lwów 1902, s. 149.

¹² St. Hoszowski, *The polish baltic trade*, s. 121 n.; Z. Sadowski, *Pieniądz a początki upadku Rzeczpospolitej w XVIII wieku*, Warszawa 1964, s. 65 n. Pewne zastrzeżenia w stosunku do dotychczasowej oceny bilansu handlu ogólnobałtyckiego wysunął niedawno E. F. Heckscher, *Multilateralism, baltic trade and the mercantilists*, „Economic History Review” II ser., t. III, 1950, z. 2, s. 219 n.

nie saldo naszego bilansu na około milion dukatów¹³, sporne są jednak lata, do których ów szacunek należy odnieść (wedle Hoszowskiego dotyczy on okresu przed rokiem 1615, inni badacze skłonni są wiązać go raczej z latami 1615—1620). Sprawa na pewno nie jest łatwa do rozstrzygnięcia. Jest rzeczą wiele prawdopodobną, że perturbacje monetarne lat 1619—1629, a także wojna szwedzka 1626—1629 spowodowały nagły kryzys gdańskiego handlu i załamanie się korzystnego bilansu, opartego na przywozie holenderskiego srebra¹⁴. Czy jednak zjawisko to można rozciągać także na lata trzydzieste i czterdzieste?

Odpowiedzi na to pytanie udzielić mogą zachowane w Archiwum Gdańskim księgi cła palowego, niewykorzystane dotąd dla tego zagadnienia poza próbą D. Krannhalsa w odniesieniu do roku 1641¹⁵, dokonaną niestety z błędami¹⁶. Zachowały się w komplecie (tzn. po trzy) księgi z lat 1634¹⁷, 1640¹⁸, 1641¹⁹, po dwie księgi z lat 1642²⁰ i 1643²¹ oraz po 1 księdze z lat 1645—1649²². Zawierają one pod datami dziennymi i miesięcznymi nazwiska szyprów kierujących wchodzącymi do portu danego dnia statkami, wysokość opłat pobranych od każdego statku, wykaz towarów wwiezionych na danym statku i wykaz towarów zgłoszonych na nim do wywozu, wreszcie pobrane od tych towarów cło. Komora palowa zorganizowana była w Gdańsku w ten sposób, że co tydzień w zależności od tego, który pan palowy miał właśnie dyżur, wedle ustalonej z góry kolejności, używano jednej z trzech ksiąg dla notowania wpłacanych ceł i opłat. W związku z tym wpisy w skali rocznej rozmieszczone są równomiernie w poszczególnych księgach. Na tej podstawie można ustalić przybliżone sumy globalne cła pobrane w latach 1642 i 1643 od towarów wwiezionych i wywiezionych, doszacowując brakującą 1/3, a dla lat 1645—49 doszacowując odpowiednio 2/3. Ponieważ, jak wiadomo, wysokość cła palowego w XVII wieku wynosiła 1/90 wartości towaru (jednakowo dla eksportu, jak i dla importu)²³, więc mnożąc odpowiednie sumy uzyskane z podsumowania danych księgi palowej otrzymujemy wartość obrotu globalnego, wartości eksportu i importu oraz saldo handlu gdańskiego dla dziesięciu lat dyskutowanej drugiej ćwierci XVII wieku.

Jak wynika z tabeli 1, wartość globalna obrotów w porcie gdańskim ulegała znacznym wahaniom rocznym — od 24 429 tys. grzywien (1646 r.) do 45 022 tys. grzywien (1641 r.). A więc w poszczególnych latach, w zależności od popytu na zboże na rynkach zachodnich, a w jeszcze większym chyba stopniu od sytuacji politycznej na Bałtyku i urodzajów w Polsce, dochodziło do wahań wynoszących niemal 100%. Znaczne wahania, powstające na tym samym podłożu, wykazuje również dodatnie saldo, które

¹³ E. Lipiński, op. cit., s. 248 i 274 n.

¹⁴ R. W. K. Hinton, *The eastland trade and the Commonwealth in the seventeenth century*, Cambridge 1959.

¹⁵ D. Krannhals, *Danzig und der Weichselhandel in seiner Blütezeit vom XVI zum XVII Jhr.*, Leipzig 1942, s. 73—74.

¹⁶ Krytykę metod obliczeniowych i liczb podanych w książce Krannhalsa przeprowadził swego czasu Cz. Biernat w „Roczniku Gdańskim” t. XIII, 1954, s. 224—231.

¹⁷ WAP Gdańsk 300, 19/16, 17, 18.

¹⁸ WAP Gdańsk 300, 19/19, 20, 21.

¹⁹ WAP Gdańsk 300, 19/22, 23, 24.

²⁰ WAP Gdańsk 300, 19/26, 27.

²¹ WAP Gdańsk 300, 19/28, 29.

²² WAP Gdańsk 300, 19/30, 31, 32, 33, 34.

²³ M. Foltz, *Geschichte des danziger Stadthaushalts*, „Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens” t. VIII, 1912, s. 40, 212 n.

od 2 039 tys. grzywien w roku 1646 wzrasta do 19 599 tys. grzywien w roku 1649. Łagodniejszą natomiast amplitudą wahań odznacza się stosunek eksportu (od 54,2% do 72,3% globalnych obrotów) do importu (od 27,7% do 45,8% globalnych obrotów). Wynika to chyba stąd, że wielkość importu była bezpośrednio ograniczana wielkością eksportu: wobec braku większych zasobów w gospodarce krajowej, nastawionej głównie na zaspakajanie doraźnych potrzeb konsumpcyjnych klasy feudałów, w wypadku gdy obcy kupcy nie zostawili świeżej gotówki za zboże, nie było za co kupować towarów zagranicznych i wwóz ulegał automatycznie skurczeniu.

Tabela 1

Oszacowanie bilansu handlu zagranicznego Gdańska
(w tysiącach grzywien pruskich w zaokrągleniu)

Rok	Wartość globalna obrotu	Eksport		Import		Saldo	
		wartość	% obrotu	wartość	% obrotu	wartość	% obrotu
1634	27 891	18 800	67,4	9 091	32,6	9 709	34,8
1640	44 873	26 128	58,2	18 754	41,8	7 383	16,4
1641*	45 022	27 674	61,5	17 348	38,5	10 326	22,9
1642**	41 607	22 604	54,3	19 003	45,7	3 601	8,6
1643**	37 979	24 295	63,9	13 684	36,1	10 611	27,8
1645***	24 479	13 429	54,9	11 050	45,1	2 379	9,8
1646***	24 429	13 234	54,2	11 195	45,8	2 039	8,4
1647***	34 223	18 922	55,3	15 301	44,7	3 621	10,6
1648***	26 421	18 323	69,3	8 098	30,7	10 225	38,6
1649***	43 823	31 711	72,3	12 112	27,7	19 599	44,6

* D. Krannhals wartość wwozu w 1641 r. oblicza na 30 460 690 grzywien, wartość wywozu na 14 802 147 grzywien (op. cit., s. 74). Nie wziął jednak pod uwagę dodatkowych wpisów dla tego roku znajdujących się w księgach pałowych (WAP Gdańsk 300, 19/19, 20, 21), a w dodatku popełnił dość znaczne błędy podliczając sumy pobranego cła.

** Liczby szacunkowe, dodano 1/3.

*** Doszacowano 2/3.

Zaprezentowane w tabeli 1 liczby, w świetle krytyki ksiąg pałowych jako źródła służącego za podstawę dla obliczeń statystycznych handlu bałtyckiego, są dość wiarogodne; w każdym razie należy je uważać raczej za *minima* niż *maxima*²⁴. Zwłaszcza zaniżone być mogły do pewnego stopnia dane o towarach importowanych, jednocześnie kosztownych, a nie zajmujących wiele miejsca i w związku z tym łatwych do przemytu (łatwiej jest ukryć woreczek pieprzu niż łaszt zboża, a przy cła *ad valorem* pierwsze może być nawet bardziej opłacalne). W związku z tym być może saldo wypadła w tabeli nieco bardziej korzystnie, niż to mogło mieć miejsce w rzeczywistości. Niemniej różnice nie mogą tu być duże i nawet biorąc je pod uwagę dodatni charakter salda nie może ulegać wątpliwości. Bilans handlowy Gdańska w trzydziestych i czterdziestych latach XVII wieku, mimo iż zdradzał znaczne wahania roczne, był wciąż jeszcze aktywny. Niewątpliwie wiązało się to z opanowaniem handlu gdańskiego przez kupców holenderskich, którzy kupowali zboże głównie za gotówkę. Duży

²⁴ Cz. Biernat, *Gdańskie księgi pałowe z drugiej połowy XVIII w. oraz metoda ich opracowania statystycznego*, „Studia gdańsko-pomorskie” 1964, s. 214 n.; tenże, *Statystyka obrotu towarowego Gdańska w latach 1651—1815*, Warszawa 1962, s. 19 n. Por. też H. Samsonowicz, *Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV wieku*, PH LVII, 1956, z. 2, s. 284 n.

odsetek statków holenderskich musiał w związku z tym przybywać do Gdańska albo z bardzo małymi ilościami towaru, albo w ogóle bez towarów, z kamieniami lub piaskiem w charakterze balastu. Dane z ksiąg pałowych potwierdzają to przypuszczenie. Tabela 2 ilustruje udział jednostek obciążonych balastem w ogólnym ruchu w gdańskim porcie; okazuje się iż wahał się on od 13 do 35,3%, a więc był bardzo znaczny.

Tabela 2

Statki przybywające do Gdańska z balastem

Rok	Ruch globalny (liczba statków)	Statki wpływające z balastem	%
1634	1291	456	35,3
1640	1757	524	29,8
1641	1741	488	28,0
1642	2052	450	21,9
1643	1982	579	29,1
1645	936	186	19,8
1646	1134	267	23,5
1647	1050	159	15,1
1648	1008	132	13,1
1649	1599	456	28,5

Nie tylko jednak przybywano do Gdańska z balastem. W latach trzydziestych i czterdziestych XVII wieku, jak wynika z pałowych, zdarzały się również i to dość często wypadki wypływania statków z balastem z gdańskiego portu. Przedstawia to zagadnienie tabela 3.

Tabela 3

Statki wypływające z Gdańska z balastem

Rok	Liczba statków z balastem	% globalnego ruchu
1634	87	6,7
1640	86	4,9
1641	100	5,7
1642	162	7,8
1643	192	9,6
1645	180	19,2
1646	141	12,4
1647	141	13,4
1648	207	20,5
1649	132	8,2

Jak z powyższego widać odsetek statków opuszczających Gdańsk z balastem, zamiast ze zbożem, wzrastał w interesującym nas okresie, choć niezbyt systematycznie, ale za to ewidentnie (od 4,9% w 1640 r. do 20,5% w 1648 r.). Wydaje się, iż jedynie niemożność zakupu zboża w poszukiwanym gatunku i po przystępnej cenie mogła skłaniać szyprów do opuszczania Gdańska bez załadowania ziarna i wyruszania w poszukiwaniu go do innych, dalej położonych portów bałtyckich. Zjawisko to więc uznać chyba należy za rezultat niewystarczającej podaży zboża na gdańskim rynku

w tym czasie w stosunku do szybko rosnącego popytu na Zachodzie²⁵. W tym też widziałabym główną, charakterystyczną oznakę niekorzystnego przełomu w rozwoju gdańskiego handlu w drugiej ćwierci XVII wieku, mimo utrzymania aktywnego — dzięki Holendrom — bilansu. Sprawa wymaga oczywiście dalszych badań, zwłaszcza wyjaśnienia przyczyn, które ograniczały dopływ zboża do Gdańska i nie pozwalały na zakupienie przez gdańskich kupców takich ilości, jakie wystarczyłyby na zaspokojenie potrzeb zawijających tu szyprów. Możliwości eksportowe Gdańska okazywały się w tym czasie coraz częściej niewystarczające wobec popytu panującego na Zachodzie. Bardzo cenne byłoby rozpatrzenie tego problemu nie tylko od strony wymiany, ale także od strony możliwości produkcyjnych polskiego rolnictwa w XVII wieku, a więc przez badaczy dziejów wsi, dyskutujących od dawna nad chronologią kryzysu gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej.

Na podstawie oszacowania proporcji eksportu i importu gdańskiego w trzydziestych i czterdziestych latach XVII wieku wyciągnięte wnioski co do ukształtowania ogólnego bilansu handlowego Polski owego czasu będą nosiły z konieczności jedynie hipotetyczny charakter. Przed dokonaniem ostatecznych ocen trzeba wziąć pod uwagę z jednej strony fakt, że Gdańsk był naszym największym eksporterem, z drugiej że nie znamy dostatecznie liczb dotyczących handlu lądowego, w którego ramach kryje się w dużej mierze m.in. import kosztownych towarów wschodnich (można jedynie domyślać się, iż np. nasz handel na szlaku móldawskim miał już chyba od końca XVI wieku raczej ujemne saldo). Tak więc dodatni, w niektórych zaś latach bardzo korzystny, bilans handlu gdańskiego, uogólniony na całość polskiego handlu zagranicznego w tym czasie, musi ulec pewnej korekcie; bilans ogólnokrajowy był na pewno znacznie mniej aktywny niż bilans gdańskiego portu, nie mamy jednak dostatecznych podstaw, w każdym razie przy obecnym stanie badań, aby oceniać go jako pasywny.

Sprawa niewątpliwie wymaga dalszych jeszcze poszukiwań źródłowych i rozważań metodycznych. Zwłaszcza pożądane byłoby przeprowadzenie analizy struktury handlu gdańskiego i nie tylko gdańskiego, ale także innych portów bałtyckich wiążących gospodarkę Polski z Zachodem, ustalenie procentowego udziału w obrocie poszczególnych grup towarów wedle ich wartości oraz zbadanie układu cen (*terms of trade*); te czynniki pozwolą pełniej niż na podstawie wyłącznie bilansu handlowego ocenić rolę wymiany bałtyckiej w ekonomice Polski XVII wieku, a także miejsce Polski w międzynarodowym handlu tego czasu.

Мария Богуцка

БАЛТИЙСКАЯ ТОРГОВЛЯ И ТОРГОВЫЙ БАЛАНС ПОЛЬШИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА

Балтийская торговля сильно воздействующая на курс развития ряда стран в XVI и XVII веках, сама одновременно подлежала глубоким переменам. С одной стороны изменялась ее структура, в связи со специализацией районов участвующих в обмене, а с другой опре-

²⁵ Sprawę tę sygnalizowałam już wcześniej przy okazji rozważań nad konkurencją zboża rosyjskiego na rynku amsterdamskim. Por. M. Bogucka, *Jeszcze o zbożu rosyjskim na rynku amsterdamskim w pierwszej połowie XVII wieku*, PH LV, 1965, z. 1, s. 121 n.

делялись новые организационные формы а также изменениям подвергся профиль торгового баланса стран связанных с Балтикой.

Как известно шляхетская Речь Посполитая была связана с Балтикой прежде всего посредством гданского порта, который по мнению таких исследователей как Хошовски и Рыбарски, собирал в то время почти 80% польского вывоза. Обороты Гданска и роль в балтийской торговле можна признать в приближении определителем участия Польши в этом обмене. Наиболее спорным является вопрос был ли торговый баланс Гданска и всей Речи Посполитой в XVII веке, подобно предшествовавшему столетию, активный, или уже 20—30 годы XVII принесли отрицательные перемены в этой области. Ответить на этот вопрос могут сохранившиеся в Гданском архиве книги свайной пошлыны, не использованные доселе по этому вопросу (кроме попытки Кранхальса по отношению к 1641 г., проведенной к сожалению с ошибками). На их основании проведена оценка баланса иностранной торговли Гданска для 10 лет первой половины XVII в. (ср. Таб. I).

Представленные в табели числа, в свете критики книг свайной пошлыны, как источника служащего основанием для статистических расчетов балтийской торговли, весьма достоверны. Во всяком случае следует их показания скорее признать заниженными чем завышенными. Отклонения от действительного состояния не могут быть значительными и даже учитывая их, активный характер сальда вне сомнения. Торговый баланс Гданска в 30-е и 40-е годы XVII века, помимо значительных годовых отклонений был все еще активен. Это связано с господством в гданской торговле голландских купцов, покупавших хлеб главным образом на наличный счет. Значительный процент судов приходил в связи с этим в Гданск с балластом, без товаров (см. Таб. II). В Гданск однако не только приплывали суда с балластом, но в 30-е 40-е годы XVII в. как следует из свайных книг случалось также, что суда шли из Гданска в плавание с балластом (см. Таб. III). Следует отметить, что процент судов покидавших Гданск с балластом возрастал, хотя не особенно систематично, но ощутимо. Это явление следует признать как результат недостаточного предложения хлеба на гданском рынке по отношению к быстро растущему в то время на Западе спросу. В этом именно пожалуй следует усматривать основную характерную примету отрицательного сдвига в развитии гданской торговли во второй четверти XVII века, помимо сохранения активного, благодаря голландцам, баланса.

Сделанные на основании оценки соотношения гданского вывоза и ввоза выводы об определении общего торгового баланса Польши имеют гипотетический характер. Следует также учесть, что Гданск был нашим крупнейшим экспортером и что нам достаточно неизвестны числа касающиеся сухопутной торговли, в рамках которой скрывался ввоз ценных восточных товаров м. пр. на дефицитном молдавском торговом пути. Активный, в некоторые годы очень выгодный баланс гданской торговли обобщенный на целость польской иностранной торговли в то время требует правки: общепольской баланс был наверняка значительно менее активный, нет однако оснований определить его как пассивный.

Maria Bogucka

LE COMMERCE BALTIQUE ET LE BILAN COMMERCIAL DE LA POLOGNE DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE

Le commerce baltique, qui influait puissamment sur la direction du développement de plusieurs pays aux XVe et XVIIe siècles, subissait en même temps de profonds changements. Sa structure se transformait à la suite de la spécialisation des régions participant à l'échange; de nouvelles formes d'organisation se constituaient; les bilans commerciaux des pays liés à la mer Baltique se modifiaient.

Comme il est bien connu, la République nobiliaire était liée à la Baltique surtout par le port de Gdańsk (Dantzig), qui, selon l'opinion de chercheurs comme Hoszowski

ou Rybarski, concentrait à cette époque presque 80% de l'exportation polonaise. Le mouvement de marchandises du port de Gdańsk et son rôle dans le commerce baltique peuvent donc fournir un indice approximatif de la participation de la Pologne à ce commerce. La question la plus controversée est celle de savoir si le bilan commercial de Gdańsk et de la République polonaise était au XVIIe siècle, comme au siècle précédent, actif, ou si déjà les années vingt et trente du XVIIe siècle ont apporté un changement défavorable dans ce domaine. Une réponse à cette question peut être donnée par les livres du droit de douane dit *Pfahlgeld*, qui sont conservés dans les Archives de Gdańsk et qui jusqu'à présent n'ont pas été utilisés pour ce problème (sauf dans l'étude de Krannhals concernant l'année 1641 — étude qui contient malheureusement des fautes). Sur la base de ces livres le présent article établit le bilan du commerce extérieur de Gdańsk pour dix années de la première moitié du XVIIe siècle (cf. tableau I).

Un examen critique des livres du *Pfahlgeld* en tant que source pour des calculs statistiques concernant le commerce baltique, nous assure que les chiffres présentés dans le tableau sont assez dignes de foi. En tout cas il faut les considérer comme des chiffres *minima* plutôt que comme des chiffres *maxima*. Les écarts par rapport à la situation réelle ne peuvent pas être grands, et même si l'on en tient compte, il n'y a pas de doute que le solde est positif. Le bilan commercial de Gdańsk dans les années trente et quarante du XVIIe siècle, tout en ayant le considérable oscillations annuelles, était encore actif. Cela était dû au fait que le commerce de Gdańsk était dominé par les marchands hollandais, qui achetaient du blé principalement au comptant. Un grand pourcentage de navires arrivaient à Gdańsk sur lest, sans marchandises (cf. tableau II). Cependant, dans les années trente et quarante du XVIIe siècle, comme il ressort des livres de douane, le cas inverse se produisait aussi: un certain nombre de navires quittaient le port de Gdańsk sur lest (cf. tableau III). Qui plus est, le pourcentage des navires quittant le port sur lest augmentait, de façon non systématique, mais évidente. Pour expliquer ce phénomène il faut supposer que l'offre du blé sur le marché de Gdańsk était inférieure à la demande, qui à cette époque augmentait rapidement dans les pays de l'Europe Occidentale. C'était là sans doute le symptôme principal d'un tournant défavorable dans le développement du commerce de Gdańsk dans le deuxième quart du XVIIe siècle, malgré que le bilan restât, grâce aux Hollandais, actif.

Les conclusions qu'on peut tirer du calcul des proportions de l'exportation et de l'importation de Gdańsk pour ce qui concerne le bilan commercial de la Pologne dans son ensemble, n'ont qu'une valeur hypothétique. Il faut aussi tenir compte du fait que Gdańsk était le principal centre d'exportation polonais, et que nous ne connaissons pas assez les chiffres concernant le commerce par la voie de terre, qui comprenait par exemple l'importation de coûteuses marchandises orientales, entre autres par la route commerciale de Moldavie, qui était sans doute déficitaire. Le bilan positif, et dans certaines années très favorable, du commerce de Gdańsk, doit être corrigé pour pouvoir être étendu à l'ensemble du commerce extérieur polonais de cette époque: le bilan commercial du pays dans son ensemble était certainement beaucoup moins actif; il n'y a cependant pas de raisons pour le considérer comme passif.